

Simon Constantine

Sinti and Roma in Germany (1871–1933)

New York: Routledge, 2020, 145 s., ISBN 978-1-351-18551-6

Zatímco v období devadesátých let začala historiografie takřikajíc objevovat téma romského holokaustu, resp. genocidy Romů a Sintů, od počátku 21. století se pozornost historiků a historiček zaměřuje rovněž na období, které událostem druhé světové války předcházelo. K době vzniku národních států a rozpadu monarchií uprostřed Evropy se i v rámci tématu romských dějin začalo přistupovat jako ke svébytné epoše. Konstatované platí především pro zpracování daného tématu v rámci dějin německých zemí. Jestliže však mnohé přelomové publikace z osmdesátých a devadesátých let vyšly výhradně v německém jazyce (především Lucassen 1996; Zimmermann 1996), tlak na vydávání anglicko-jazyčných publikací jakožto žádoucích mezinárodních vědeckých výstupů se během 21. století promítl i do tohoto badatelského pole.

Recenzovaná publikace v tomto směru představuje druhý významný počín za poslední desetiletí publikovaný v anglickém jazyce o tématu romských historií či pronásledování Romů a Sintů na území Německa v časech Německého císařství a Výmarské republiky. Oproti knize americké historičky Jennifer Illuzzi (2014) ovšem publikace britského historika sociálních dějin Simona Constantina, který působí na univerzitě v anglickém Wolverhamptonu, jednoznačně míří na mnohem širší publikum a má tak potenciál oslovovat čtenáře a čtenářky i mimo odbornou veřejnost. Kniha nese jednoduchý popisný název, v překladu *Sintové a Romové v Německu (1871–1933)*. Constantine obdobně obecně formuluje též svůj hlavní záměr. Chce se zabývat těmi obyvateli, kteří byli v období Německého císařství a Výmarské republiky v Německu označováni jako „cikáni“, což byla nálepka, jež se vztahovala na širší skupinu obyvatel než jen etnické Romy a Senty. Ačkoliv autor v poměrně úsporném úvodu nevěnuje prostor obsírnější diskuzi se současnou odbornou literaturou a přestože se přímo nehlásí k žádné z etablovaných perspektiv (jako např. anticikanismus, anebo romské dějiny/historie), z nichž lze

téma nahlížet, z celé knihy je jasné patrné, že o aktuálních trendech a debatách má přehled a namísto pouhého přihlášení se k jednomu z již existujících přístupů usiluje o jejich přemostění. Výslednému textu dominuje zájem o rekonstrukci pronásledování těch, kteří byli označováni jako „cikáni“, v podobě kriminalizace a sociální i ekonomické marginalizace. Zároveň ale ve všech analytických kapitolách zřetelně vystupuje na povrch jak snaha o rekonstrukci aktérství Romů a Sintů (a zprostředkování jejich hlasů), tak i zájem o téma soužití či začlenění „cikánů“ do tehdejší společnosti.

Volba delšího časového období, které v „tradičním“ dějepisném pojetí zahrnuje tři časové celky (období Německého císařství, dobu první světové války a následně Výmarskou republiku), autorovi umožňuje reflektovat dodnes ústřední otázky výzkumu romských dějin týkající se kontinuit a diskontinuit sledovaných procesů kriminalizace a marginalizace. Poněvadž dosavadnímu výzkumu tématu dominuje zájem o Bavorsko, obrací Constantine svou pozornost zejména k archivním dokumentům pocházejícím z jiných částí tehdejšího Německa. Rešerše provedl v regionálních archivech někdejšího Pruska, v Bádensku i Sasku. Primární zdroj tudíž tvoří dokumenty pocházející z činnosti státních orgánů. Ten ovšem významně doplňuje o rozsáhlé sondy do dobového tisku, částečně i o dobové expertní publikace a v neposlední řadě o zdroje zachycující vzpomínky samotných Romů a Sintů.

Za velkou přednost knihy považuji členění do tematických kapitol. Namísto očekávaného a obvyklého primátu chronologie a s ním souvisejících politických dějin Constantinově publikaci vévodí šest promyšleně zvolených tematických okruhů: 1) proměny proticikánských opatření; 2) analýza policejního uvažování i policejní praxe této legislativy; 3) rekonstrukce dobové paniky z údajných únosů dětí ze strany „cikánů“; 4) vytváření speciálních policejních registrů pro tuto skupinu obyvatel; 5) význam speciální institucionální převýchovy „cikánů“ v donucovacích pracovnách a polepšovnách; 6) dynamika utváření vztahů mezi Romy a Sinti a Neromy na lokální úrovni. S ohledem na zvolenou pramennou základnu přináší výsledný text jak chybějící syntetické shrnutí dosavadního poznání tématu, tak ale i zcela novou analýzu. A to vše navíc ve velice srozumitelném jazyce a ve velmi čtivé a čtenářsky přívětivé formě, která kombinuje obecnější výkladové pasáže s konkrétními příklady.

Pro tuzemské publikum nabízí Constantinova kniha řadu podnětných momentů, které bych rád vyzdvihнул. V první kapitole autor ukazuje, že proticikánská opatření v Německém císařství i v době Výmarské republiky měla podobu komplexu interních nařízení, čímž prohlubuje dosavadní poznatky (naposledy např. Illuzzi 2014). Za klíčové ve vztahu k tuzemské historiografii v této kapitole považuji skutečnost, že velký prostor věnuje rozboru souvislostí mezi dobovým německým živnostenským zákoníkem a kriminalizací „cikánů“. Autor přitom velmi přesvědčivě dokládá, že postupné zpřísnování podmínek pro

provozování rozmanitých živností zásadním způsobem přispívalo k ekonomické a sociální marginalizaci Romů a Sintů.

Ve druhé kapitole odhaluje, že „cikáni“ jako cílová skupina hráli i přes svůj relativně malý počet (na základě čísel historika Michaela Zimmermanna hovoří o zhruba dvaceti tisících Romů a Sintů) významnou úlohu v dobových policejních a četnických publikacích a příručkách. Zabývá se zde i otázkou recepce a osvojování těchto dobových normativních obrazů „cikánů“ coby domnělé specifické skupiny zločinců. Konstatuje, že mezi příklady z oficiálních policejních příruček a samotnou podobou uplatňování proticikánských opatření jistě existovaly značné rozdíly, avšak zdůrazňuje, že četnost výskytu policejních obrazů „cikánů“ i jejich relativní stabilita v dobových publikacích mají značnou výpovědní hodnotu o myšlenkovém zázemí policistů, četníků i úředníků, jejichž rozhodování nakonec byli Romové a Sintové vydáni vřanc.

Třetí kapitola o existenci v podstatě pravidelných společenských obav z toho, že „cikáni“ unesli a neoprávněně si tak osvojili neromské děti, je velmi zdařilou sondou do role dobového denního tisku, ba šířeji populární kultury, při reprodukci „cikánských“ stereotypů. Constantine přitom věnuje pozornost nejen samotnému šíření obav tiskem, ale i jejich reálným dopadům na životy samotných Romů a Sintů – zesílení jejich perzekuce v podobě policejních kontrol, razíí apod. Tato perspektiva ovšem zcela chybí v následující kapitole, v níž se autor zabývá vývojem myšlenek o speciální policejní registraci „cikánů“ a jejich následným uplatňováním v praxi. Dokáže-li totiž pečlivě vykreslit pohled dobových policistů a úředníků, kdy mimo jiné zdůrazňuje nesmírnou byrokratickou zátěž, kterou registry pro běžnou policejní činnost přinášely, důsledky těchto mimořádných policejních opatření zde zůstávají jen načrtnuty v podobě nařízených povinností, např. nošení speciálních dokladů neustále při sobě.

Nesmírně podnětná pro tuzemskou historiografii je i kapitola pátá, ve které autor rozebírá jeden z důsledků rozmanitých proticikánských opatření: zkušenost Romů a Sintů s institucemi moderního národního státu, jež měly ve speciálním převýchovném režimu sloužit k jejich „nápravě“. Donucovací pracovníky byly podle Constantina v kontextu jím sledovaných částí Německého císařství a Výmarské republiky k perzekuci „cikánů“ využívány jen v omezené míře. Podobně kvantitativně omezený význam nakonec měla i možnost odebírání dětí z rodin Romů a Sintů a jejich umístění v nově utvářených polepšovnách. Constantine v této kapitole rekonstruuje soudní případ z roku 1901, který vedl k tomu, že dané opatření o odebírání dětí nebylo příliš často vymáháno. I tak ovšem odkryvá, že několik desítek dětí bylo na přelomu 19. a 20. století podrobeno speciální převýchově v polepšovnách na základě toho, že jejich rodiče byli označeni za „cikány“.

Patrně nejzajímavější část knihy podle mého soudu představuje kapitola věnující se otázce navazování kontaktů mezi Romy a Sinty a neromskými obyvateli

tehdejšího Německa. Ačkoliv zde nejvíce vystupuje na povrch autorovo poněkud schematické vnímání Romů a Sintů jako „kočovníků“, nabízí rovněž důležité podněty pro další výzkum. Konkrétně poukazuje na existenci složitého přediva socio-ekonomických vztahů mezi romským a neromským obyvatelstvem, které stálo poněkud v kontrastu k policejním obrazům „cikánů“ jako zločinců. V první řadě uvádí, že žebrání ve venkovském kontextu ještě v první polovině 20. století obsahovalo silný náboženský rozměr. Důležitou úlohu dále v životech Romů a Sintů měly hrát trhy a hospody, v jejichž rámci docházelo nejen k uzavírání obchodních transakcí, ale často k navazování složitějších a dlouhodobějších socioekonomických vazeb, např. v podobě dočasného pronájmu ubytování či pozemku k bydlení apod. V další části poslední kapitoly Constantine načrtává vztah školství k romským dětem. Ten byl do velké míry určován pruským nařízením, které školám zakazovalo přijímat do škol děti provozovatelů kočovných živností, zatímco dětem z prostředí větších skupin sezónních dělníků migrujících za prací naopak vycházelo vstříc. Autor se dále opírá o zkušenosti pamětníků, které velmi připomínají zjištění tuzemské historiografie, např. v podobě vyčlenění speciálních lavic pro „cikánské“ děti apod. Za pozornost rovněž stojí poměrně dobře doložené tvrzení, že zatímco v případě dočasného i pravidelného sezónního usazení docházelo ke snazšímu navazování různých vazeb mezi Romy a Neromy, při snaze o vytváření trvalejšího osídlení vznikaly silně konfliktní situace, což nakonec vedlo k vyčleňování „cikánů“ na okrajích měst i obcí. V tomto směru Constantine prezentuje tři příklady z velkých německých měst (Berlín, Hannover a Hamburk), na nichž demonstruje, že ačkoliv ne všichni obyvatelé měli identické názory jako autoři policejních příruček a mnozí s Romy a Sinty navazovali četné kontakty, existující legislativa umožňovala pouze zesilování policejního dohledu, kontroly a různých restrikcí, které vedly k segregaci „cikánů“ v tehdejší společnosti.

Přes vykreslená pozitiva obsahuje recenzovaná kniha i některé problematické stránky. Kromě první kapitoly o vývoji proticikánských opatření považuji zachycení dynamiky jejich sociální praxe za nevydařené, ba nedostačující. Prakticky ve všech ostatních kapitolách dominuje prostor věnovaný periodě Německého císařství před první světovou válkou, z nichž autor činí na můj dojem až příliš letmé skoky do Výmarské republiky, ba nacistického Německa. V tomto směru musím konstatovat, že tvrzení prezentovaná v závěru práce o posunu chápání kategorie „cikánů“ od sociální skupiny k rase – přestože odpovídají závěrům z již existující sekundární literatury – nejsou v knize dostatečně doložena. Druhá zásadnější výtka souvisí se zvoleným zaměřením textu, který balancuje na pomezí odborného a populárně naučného žánru. Jak jsem již uvedl, text je na jednu stranu nesmírně čtivý a srozumitelný, na straně druhé ovšem rezignace na obecnější teoretický rámec podle mého názoru autorovi zcela znemožňuje čtenářům vysvětlit jím odhalovaný zdánlivě paradoxní vztah mezi procesem demokratizace společnosti a současně postupným zesilováním proticikánské

legislativy i radikalizace představ úředníků, policistů a expertů o žádoucím „řešení cikánské otázky“. Constantine se v tomto ohledu uchyluje k opakovaným konstatováním o faktickém selhávání demokratizace. Policejní vzdělávání a expertíza namísto prohlubování respektu k základním právním principům sloužila k propagaci diskriminačních opatření. Denní tisk namísto kritiky vytváření speciálních policejních registrů pravidelně zveřejňoval výsledná čísla z policejních statistik. V dochovaných pramenech podle něj dále zcela abscentuje jakýkoliv diskurz vedoucí k toleranci a respektu k Romům a Sintům, což považuje jak za alarmující, tak i za příznačné. Takový přístup může čtenáře vést k hledání vysvětlení a potenciálně se tak nabízí otevření cesty ke stále rozšířené populární interpretaci Německého císařství a Výmarské republiky jako příkladu nedemokratické cesty k modernitě. Jinak řečeno, všechny konstatované chybějící prvky fungující liberální demokracie v jejím současném pojetí odhalují hluboce antidemokratický charakter německé společnosti na přelomu 19. a 20. století. Pro to, aby autor takovému domýšlení jeho konstatování zcela zabránil, by přitom stačilo poukázat na podobný vývoj postavení Romů a Sintů v jiných zemích střední, západní i východní Evropy bez ohledu na existující politický režim.

Knihu ovšem nelze než doporučit k přečtení a doufám, že se i přes poměrně vysokou pořizovací cenu ocitne v tuzemských knihovnách a bude používána i při vysokoškolské výuce.

Pavel Baloun¹

Literatura

- Illuzzi, J. 2014. *Gypsies in Germany and Italy, 1861–1914. Lives outside the law*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lucassen, L. 1996. *Zigeuner. Die Geschichte eines polizeilichen Ordnungsbegriffes in Deutschland 1700–1945*. Köln: Böhlau.
- Zimmermann, M. 1996. *Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“*. Hamburg: Christians.

1 Pavel Baloun vyučuje na Katedře historických věd Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. Email: pavel.baloun@fhs.cuni.cz